

Новий сарматський могильник другої половини I — початку II ст. н. е. в Південно-Західному Криму

В. М. Зубар, О. Я. Савеля

Стаття присвячена публікації матеріалів нового сарматського могильника, відкритого поблизу м. Севастополя. На основі нових та вже відомих матеріалів робиться спроба простежити час та динаміку проникнення сарматів у Південно-Західний Крим.

Вивчення історії та культури населення Південно-Західного Криму на рубежі та в перші століття ери розпочато давно, однак досі багато питань ще не вирішені та потребують дальшого поглибленого дослідження. Одним з них є питання, пов'язане з проникненням та осіданням у цьому районі сарматів, яке, незважаючи на те, що в загальних рисах вже намічено хронологічні рамки сарматських міграцій в Крим¹, ще далеко від свого остаточного розв'язання. Без перебільшення можна сказати, що роль сарматів в історії Криму та їх внесок у формування синкретичної пізньоскіфської культури ще явно недооцінюється. З огляду на це дана стаття присвячена публікації нового сарматського могильника, а також визначенню його місця серед одночасових пам'яток південно-західної частини Кримського півострова.

У 1982 р. в межиріччі річок Бельбек та Кача Севастопольською охоронно-новобудовною експедицією Херсонського історико-археологічного заповідника був досліджений курган епохи бронзи, в полі якого були відкриті впускні поховання перших століть нашої ери (рис. 1, 8). Курган був найпівденнішим у курганній групі Мамай-Оба і знаходився в 4,5 км на північний схід від селища Любимівка Нахімовського району м. Севастополя. Значна частина насипу кургану була знесена на початку 60-их років при будівництві польового стану радгоспу ім. С. Перовської, тому експедицією було досліджено лише його південну полу, крізь яку пройшли траншеї плантажів, у результаті чого і були виявлені поховання (рис. 2, 1). Всього в кургані відкрито вісім поховань, причому три з них у траншеї III були розкопані робітниками радгоспу, які передали співробітникам експедиції лише частину речей. У траншеї IV було розчищено п'ять поховань, де вдалося простежити кістяки та поховальний інвентар *in situ* (рис. 2, 1).

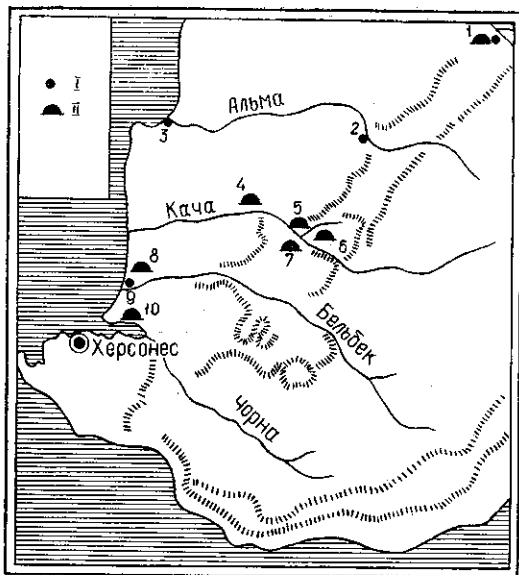
Всі могили, викопані в шарі щільного жовтого суглинку, були з підбоями, овальні в плані і розміщувалися трьома правильними рядами з північного сходу на південний захід. Підбой, як правило, зроблені з північно-західного боку вхідної ями, лише в одному випадку — з північного сходу (траншея IV, мог. 3). У ряді випадків підбой від вхідної ями були відгороджені рядом вертикально поставлених вапнякових плит (рис. 2, 2—5).

Характерною особливістю могильника є наявність в усіх похованнях дитячих або жіночих кістяків. Поховані лежали на спині з витягнутими вздовж тулуба руками. В одній могилі ноги похованої були схрещені в гомілках і при розчистці простежені сліди кошми, на яку було покладено померлу (траншея IV, мог. 2). Орієнтовані скелети головою на південний захід (траншея IV, мог. 2) та південний схід (траншея IV, мог. 3). Поховальний інвентар, як і в інших могильниках Південно-Західного Криму², сконцентрований переважно біля голови чи

¹ Шульц П. Н. Позднескифская культура и ее варианты на Днепре и в Крыму // МИА.— 1971.— № 177.— С. 140—141; Раевский Д. С. Скифы и сарматы в Неаполе // МИА.— 1971.— № 177.— С. 148—151; Высотская Т. Н. Поздние скифы в Юго-Западном Крыму.— К., 1972.— С. 184.

² Богданова Н. А. Погребальный обряд сельского населения позднескифского государства в Крыму // АИЮВЕ.— М., 1982.— Ч. 2.— С. 37.

Рис. 1. Могильники I ст. до н. е.—I ст. н. е. Південно-Західного Криму. 1—Неаполь Скіфський; 2—Усть-Альмінський могильник; 3—Могильник біля с. Завітне; 4—Курган на правому березі р. Кача; 5—6—Кургани біля Бахчисарая; 7—Курган біля радгоспу «Комінтерн»; 8—Курган Мамай-Оба; 9—Могильник Бельбек-IV; 10—Курган біля Братського кладовища. Умовні знаки: I—грунтові могильники, II—впускні поховання в кургани епохи бронзи.

ніг похованих. В одному випадку червонолаковий дворучний кубок покладено в миску (траншея IV, мог. 2). Браслети та персні знаходились поблизу рук, а буси та підвіски в області шийних хребців і з обох боків кістяка.

Поховальний інвентар представлений червонолаковим посудом, скляним бальзамарієм, дзеркалами, браслетами, перснями, фібулами, уламками шкатулки, підвісками-амулетами, зняряддями праці та намістом*.

У похованнях серед знахідок переважають тарілки та чашки. Тарілки з прямовисним та вертикальним краєм на кільцевій підставці (рис. 3, 8—11). Лакове покриття оранжевого відтінку, іноді з металевим блиском. Одна посудина прикрашена по краю врізними лініями. На трьох екземплярах з внутрішнього боку в центрі було клеймо у вигляді ступні ноги (*planta pedis*) (рис. 3, 8, 10, 11), яке в одному випадку було оточене трьома рядами насічок (рис. 3, 10). Аналогічні тарілки часто зустрічаються в могильниках Південно-Західного Криму³, Херсонесі⁴ та інших античних центрах⁵. Судячи за клеймами у вигляді ступні, вони виготовлялись у малоазійських чи самоських майстернях і потрапляли до населення Південно-Західного Криму з Херсонеса, куди такий клеймований посуд ввозився в I ст. н. е.⁶

Чашки: на кільцевому піддоні з округлозагнутим всередину краєм (рис. 4, 1); прямовисні, конусоподібні, на плоскому дні (рис. 5, 2); на кільцевому піддоні з вертикально профільованим краєм, прикрашеним врізною лінією (рис. 4, 13). Всередині двох чашок було відтиснуто клеймо у вигляді розетки (рис. 4, 13; 5, 2). З зовнішнього боку на одному екземплярі було графіті (рис. 5, 2). Чашки описаного типу часто трапляються в могильниках Південно-Західного Криму та датуються I ст. н. е.⁷ Звичайно їх також вважають продукцією малоазійських ке-

* Речі з могильника зберігаються в фондах Херсонеського історико-археологічного заповідника. Колекція № 37052.

³ Гущина І. І. Населення сарматського времени в долині р. Бельбек // АИЮВЕ.— М., 1974.— Ч. 1.— С. 38.— Тип. 23.— С. 145.— Рис. 19; Гущина І. І. О локальных особенностях культуры населения Бельбекской долины Крыма в первые вв. н. э. // АИЮВЕ.— М., 1982.— Ч. 2.— С. 21—22.— Тип. 15; Сымонович Э. А. Население столицы позднескифского царства.— К., 1983.— С. 82—83.— Табл. 11—12.

⁴ Зубарь В. М. Некрополь Херсонеса Таврического в I—IV вв. н. э.— К., 1982.— С. 65—66.— Рис. 38.

⁵ Сох D. The Greek and Roman Pottery.— New-Haver, 1949.— NN 65—68.— P. 12; Книпович Т. Н. Краснолаковая керамика первых вв. н. э. из раскопок Боспорской экспедиции // МИА.— 1952.— № 25.— С. 298.— Тип 6 (М)—7 (М); Силантьева Л. Р. Краснолаковая керамика из раскопок Илурата // МИА.— 1958.— № 85.— С. 284—285; Забелина В. С. Эллинистическая импортная керамика из Пантикапея // Сообщения ГМИИ.— 1984.— Вып. 7.— С. 147.— Табл. IV, 14—17.

⁶ Кадеев В. И. Очерки истории экономики Херсонеса I—IV вв. н. э.— Харьков, 1970.— С. 132.— Рис. 18.

⁷ Гущина І. І. Населення сарматського времени...— С. 37.— Тип. 18.— С. 38.— Тип. 20, 26; Гущина І. І. О локальных особенностях культуры...— С. 22.— Тип. 20.— С. 22.— Тип. 21, 22.

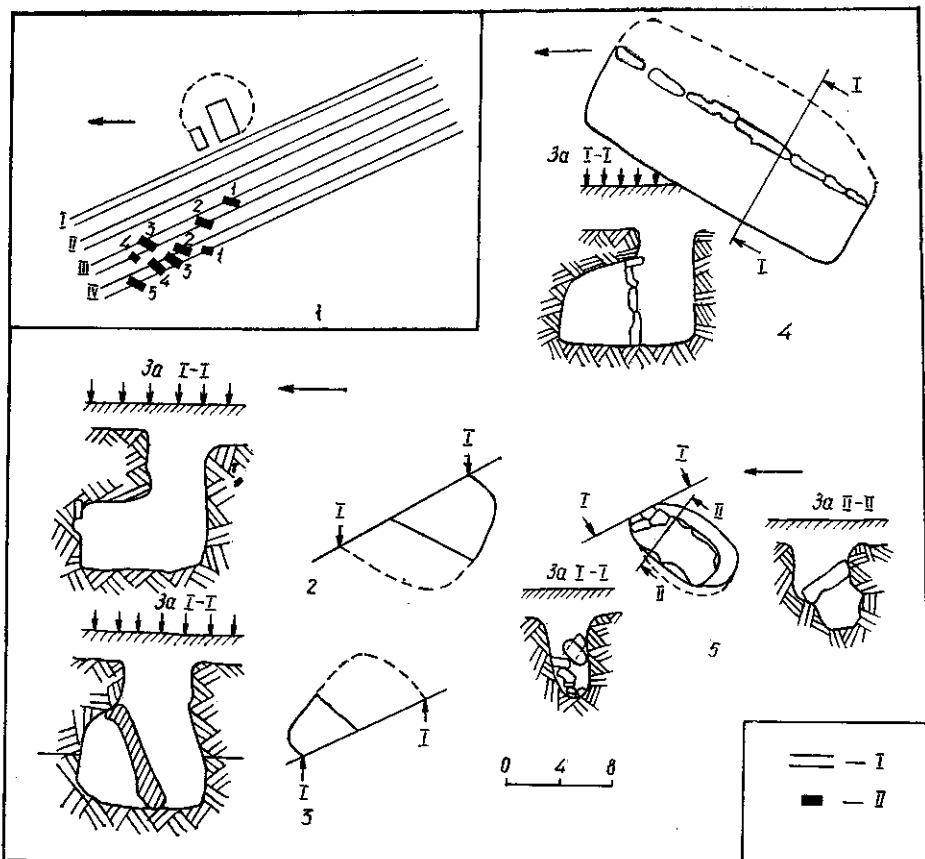

Рис. 2. Поховальні споруди, відкриті в кургані Мамай-Оба: 1 — плантажні траншеї; 2—5 — могили. У м о в н і з н а к и: I — плантажні траншеї; II — підбійні могили.

рамічних центрів⁸. Однак наявність на двох виробках клейма у вигляді розетки змушують віднести їх до продукції самоських керамічних майстерень, звідки продукція ввозилась у Херсонес та інші центри Північного Причорномор'я до кінця I — початку II ст. н. е.⁹

Крім тарілок та чашок, у похованнях виявлено глечики. Два екземпляри з профільованими вінцями, циліндричною горловиною, округлим або напівсферичним тулубом на кільцевому піддоні (рис. 3, 14; 4, 10; 5, 3). Третій був одноручною ойнохоею з округлим тулубом, горловиною, яка трохи розширювалась догори, на плоскому дні (рис. 3, 12). Такі глечики, частина яких, ймовірно, виготовлялась на місці, добре відомі в Херсонесі¹⁰ і, судячи за хронологією поховальних комплексів Бельбекських могильників, датуються I — початком II ст. н. е.¹¹ Очевидно, це дає можливість переглянути датування аналогічних посудин з Херсонеса¹² і звзвити його до I—II ст. н. е.

Червонолакові кубки представлені двома типами. До першого відносяться дві посудини з округлим тулубом, відігнутими назовні вінцями або горизонтально зрізаним краєм та двома петлеподібними ручка-

⁸ Knipowitsch T. Untersuchungen zur Keramik römischer Zeit aus den Griechenstädten an der Nord-Küste des Schwarzen Meers // Der Keramik römischer Zeit aus Olbia in der Sammlung der Ermitage (Materialien zur römischgermanischen Keramik.— Bd. 4).— Frankfurt, 1929.— Taf. 1, 4, 10, 11.

⁹ Кадеєв В. И. Очерки истории экономики...— С. 133—134.— Рис. 19.— С. 135; Забелина В. С. Указ. соч.— С. 147.— Табл. II, 14—17.

¹⁰ Кадеєв В. И. Очерки истории экономики...— С. 95.— Тип. 4.— Рис. II, 4; Зубарь В. М., Указ. соч.— С. 70.— Тип. 5.— Рис. 45, 4—8.

¹¹ Гущина И. И. Население сарматского времени...— С. 35.— Тип. 1; Гущина И. И. О локальных особенностях культуры...— С. 21.— Тип. 2.

¹² Зубарь В. М. Указ. соч.— С. 70.

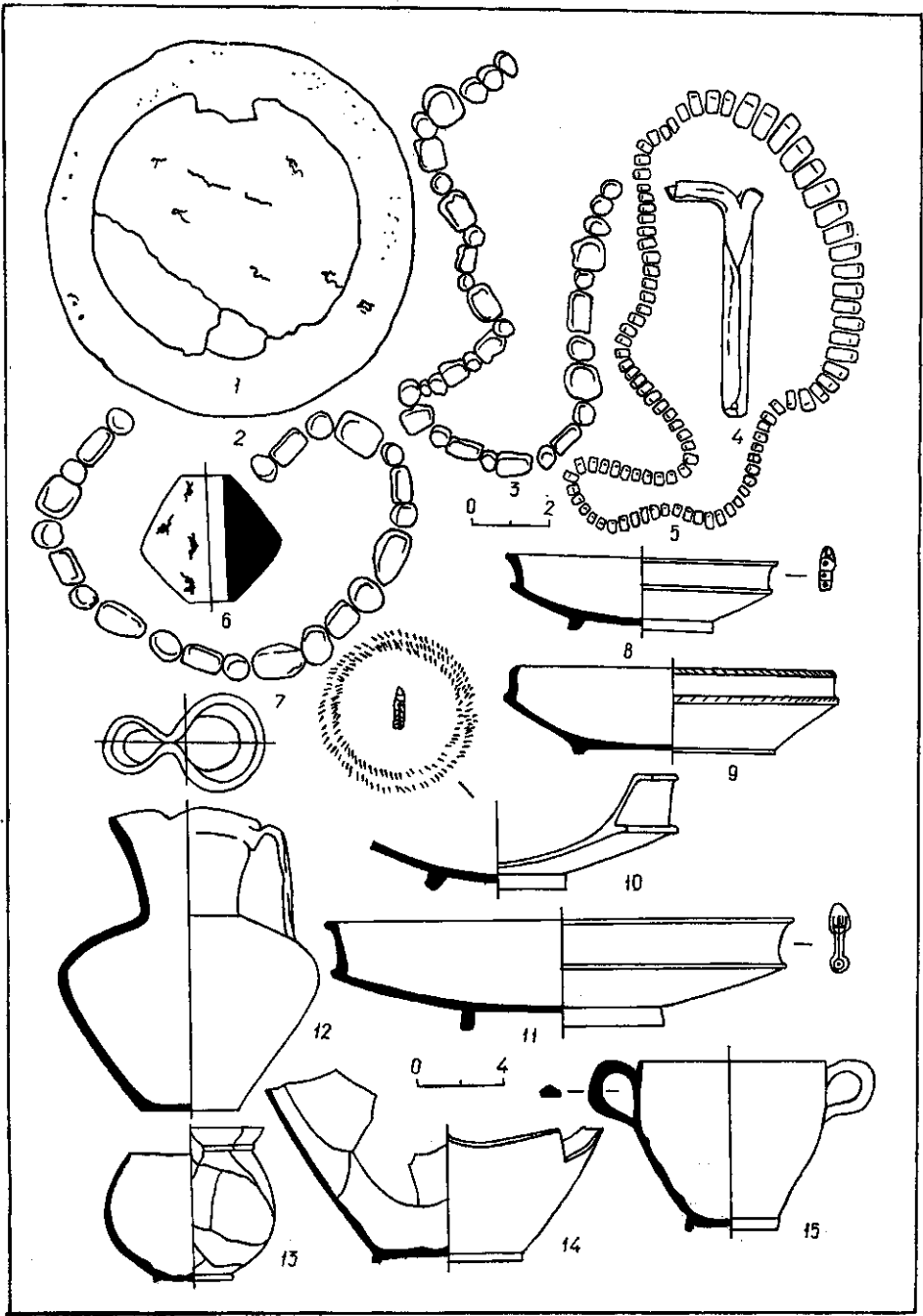

Рис. 3. Речі з поховань в кургані Мамай-Оба: 2–7 — з могили 2 (траншея IV); 1, 8–15 — з могил, відкритих в траншеї III.

ми на невисокому кільцевому піддоні, покриті червоним лаком з металевим блиском (рис. 3, 15; 5, 1). Такі кубки зустрічаються в комплексах I — початку II ст. н. е.¹³ і, очевидно, є малоазійським імпортом у Північне Причорномор'я¹⁴.

¹³ Гуцина И. И. О результатах исследования нового могильника I—II вв. н. э. в Юго-Западном Крыму // КСИА АН СССР.— 1973.— Вып. 133.— С. 83.— Рис. 33, 3; Rădulescu A. Contribuții la cunoașterea ceramicii Romane de uz comun din Dobrogea // Pontica.— 1975.— Т. 8.— Р. 332—333.

¹⁴ Loeschke S. Siggillata. Töpfereien in Tschanderli // Ath. Mitt.— 1912.— XXXVII.— S. 368—369.— Fig. 12; Гуцина И. И. О локальных особенностях культуры...— С. 21.

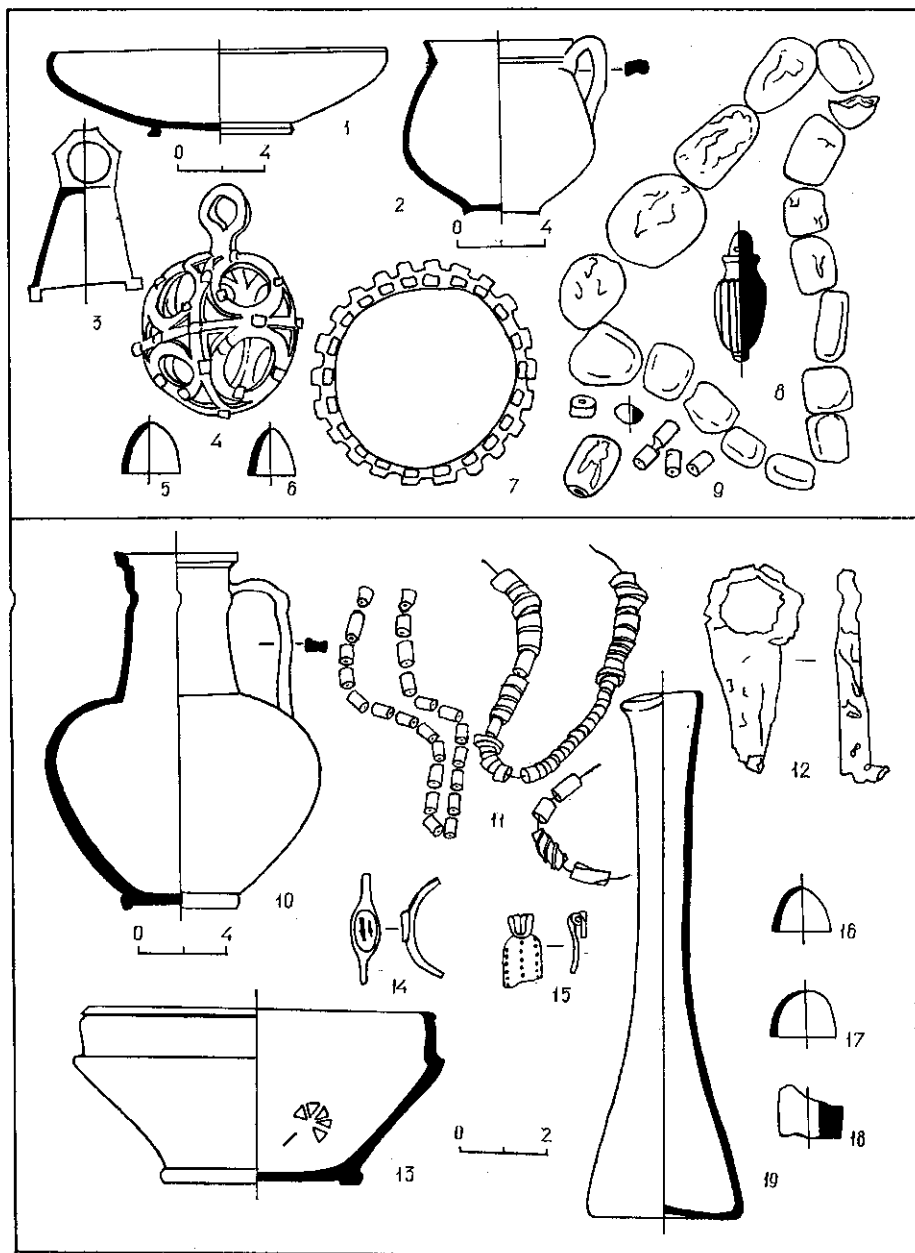

Рис. 4. Речі з поховань в кургані Мамай-Оба: 1—9 — з могили 1 (траншея IV); 10—19 — з могили 4 (траншея IV).

Другий тип представлений червонолаковими кубками з округлим тулубом, із трохи відігнутими назовні вінцями, відділеними від тулуба рельєфною смугою, і невеликою петлеподібною ручкою на низькому кільцевому піддоні (рис. 3, 13; 4, 2). Кубки описаного типу як привізні, так і місцевого північнопричорноморського виробництва в перші століття нашої ери були широко розповсюджені в Північно-Західному Криму та в усіх античних містах Причорномор'я¹⁵. Звичайно цей вид посуду датувався II—III ст. н. е.¹⁶ Однак наявність таких кубків у комплексах I — початку II ст. н. е. в Південно-Західному Криму, а також у могилі № 66 західного некрополю Херсонесу з глиняним баль-

¹⁵ Кадеєв В. И. Очерки истории экономики...— С. 97.— Тип. 4.— Рис. 12, 4; Гушина И. И. Население сарматского времени...— С. 36.— Тип. 13.

¹⁶ Rădulescu A. Op. cit.— P. 338; Зубарь В. М. Указ. соч.— С. 77.

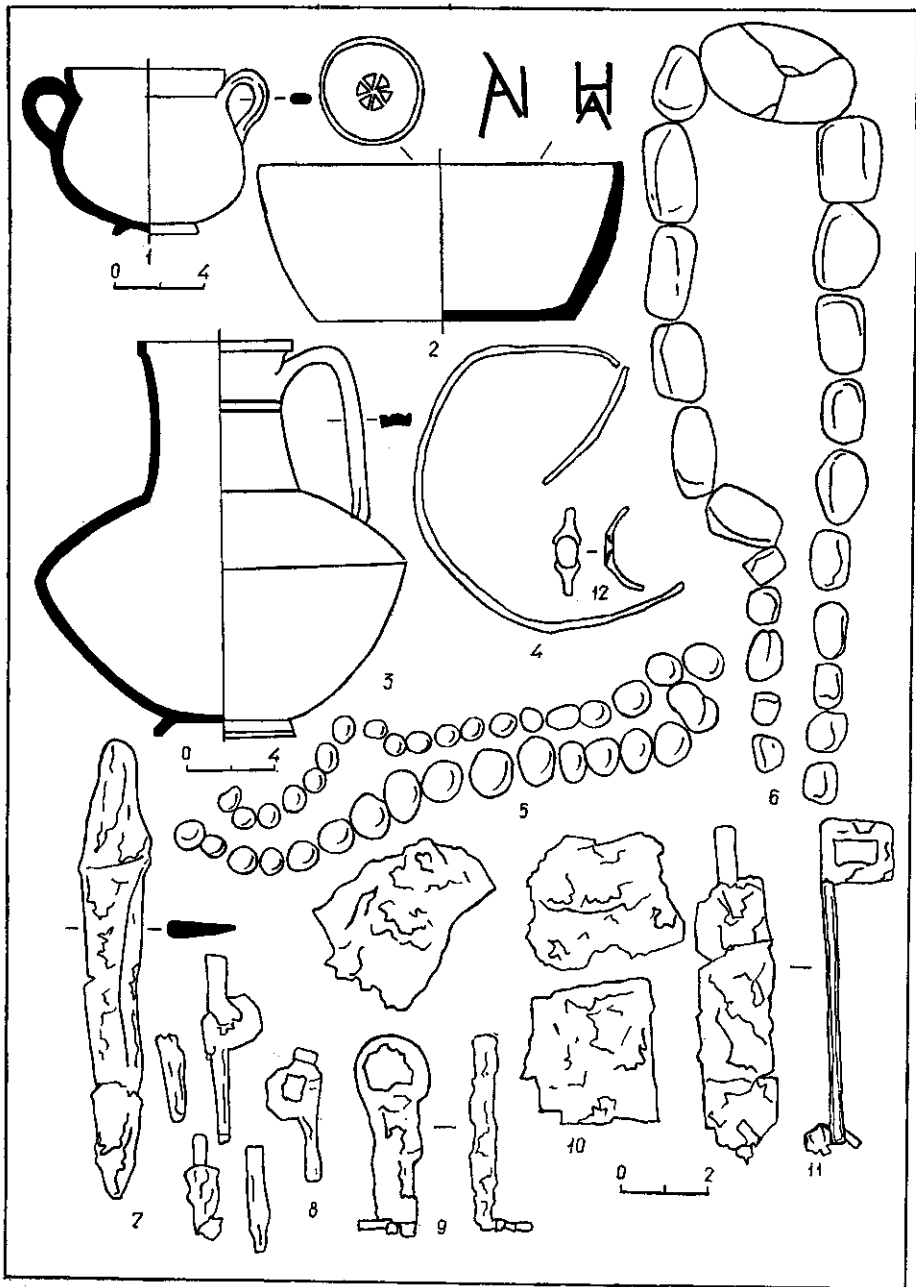

Рис. 5. Речі з поховань в кургані Мамай-Оба: 1—12 — з могили 2 (траншея IV).

замарієм, який не можна датувати пізніше I ст. н. е.¹⁷, дозволяє припустити, що вони з'являються в Херсонесі вже в I ст. н. е. Пізніше, очевидно, за привізними зразками їх виробництво було налагоджено в міських керамічних майстернях¹⁸.

Зі скляних виробів виявлено лише один бальзамарій з високою циліндричною горловиною, відігнутими назовні вінцями, невеликим конусоподібним тулубом, дно трохи ввігнуто всередину (рис. 4, 19). Такі

¹⁷ Зубарь В. М., Бунятян Е. П., Шевченко А. В. Отчет о раскопках Западного некрополя Херсонеса в 1985 г. // НА ИА АН УССР.— 1985.— № 27а.— С. 32.— Рис. 84, 8; 85, 2.

¹⁸ Кадеєв В. М. Очерки истории и экономики...— С. 97.

бальзамарії датуються серединою I — другою чвертю II ст. н. е.¹⁹ і є, очевидно, продукцією херсонеських майстерень²⁰.

Для уточнення датування поховальних комплексів особливе значення мають фібули*. Одна фрагментована фібула, яка піддається визначенню, найбільш близька великій групі пружинних фібул з гладеньким корпусом та невеликим завитком на кінці пластинчастого приймача (рис. 4, 15). Аналогічні фібули були широко розповсюджені в Південно-Західному Криму, Херсонесі та більшості боспорських міст, де вони датуються I — першою половиною II ст. н. е.²¹

Крім фібул у похованнях знайдено браслети з бронзового дроту з загостреними кінцями (рис. 5, 4) та литий масивний браслет, прикрашений по периметру трьома рядами кульок (рис. 4, 7). Останній раніше вважався латенським типом прикрас і їх поява в Криму пов'язувалась з проникненням сюди фракійців або кельтів²². Нещодавно Н. О. Богданова, яка вивчає цей тип браслетів, прийшла до висновку про те, що вони відрізняються від класичних латенських браслетів і є амулетами-символами, які відображають «... єдність трьох найважливіших елементів, що включають у себе культ родючості та споконвічний рух життя»²³.

До розгляду амулетів слід також віднести і бронзову ажурну підвіску (рис. 4, 4). На думку Н. О. Богданової, вона має спільні елементи з браслетами, прикрашеними трьома рядами кульок, та є магічним амулетом, пов'язаним із зображенням всесвіту, чи своєрідним «кишеньковим космосом»²⁴.

У двох могилах трапилися бронзові дзвіночки (рис. 4, 3, 5, 6), які можна розглядати або як іграшки, або як апотропеї²⁵. Враховуючи те, що в одній дитячій могилі три бронзових дзвіночки виявлено разом з браслетом, прикрашеним трьома рядами кульок та ажурною підвіскою-амулетом (рис. 4, 3—7), їх слід розглядати в даному випадку саме в якості апотропеїв, які повинні були допомогти померлому і захистити його в потойбічному світі²⁶.

Крім описаних металевих предметів у могилах знайдено два гладких круглих дзеркала (рис. 3, 1—2), два бронзових персні з овальними вставками із синього та світло-зеленого скла (рис. 4, 14; 5, 12), залізний ніж з прямою спинкою (рис. 5, 7), залізні частини шкатулки (рис. 5, 8—11), залізні ключі (рис. 4, 12; 5, 9) та фрагмент свинцевого невизначеного предмета (рис. 3, 4). З поховань походить велика колекція гагатових, янтарних, скляних, пастових та глиняних намистин різної форми (рис. 3, 3, 5, 7; 4, 9, 11; 5, 5, 6), а також підвіска у вигляді амфорки з так званої «египетської» пасти (рис. 4, 8). За розташуванням намиста в області пояса і рук можна вважати, що ними був обшитий одяг.

За аналізом поховального інвентаря можна говорити про те, що впускні поховання в південній полі кургану Мамай-Оба здійснювались протягом другої половини I — початку II ст. н. е. При цьому перева-

¹⁹ Кунина Н. З., Сорочкина Н. П. Стекланне бальзамарии Боспора // ТГЭ.—Л., 1972.—Т. 13.—С. 161.—Рис. 1 (тип 1, группа 2В).

²⁰ Сорочкина Н. П., Гуцина И. И. Стекланне изделия из могильников первых веков н. э. Юго-Западного Крыма // ИКЕАД.—М., 1980.—С. 90.—Рис. 1, 8.

* Фібули були знайдені в трьох могилах (траншея IV, №№ 1, 2, 4), але через їх погану збереженість визначенню піддається лише одна.

²¹ Амброз А. К. Фібулы юга Европейской части СССР // САИ.—1966.—Вып. Д 1-30.—С. 45—46.—Табл. 5, 15, 16; Трейнер М. Ф. Фібулы из Горгиппии // Горгиппия.—1982.—Ч. 2.—С. 115.—Рис. 4, 11—16.

²² Кухаренко Ю. В. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы // СА.—1959.—№ 1.—С. 36.

²³ Богданова Н. А. Семантика и назначение некоторых амулетов из могильников первых вв. н. э. Юго-Западного Крыма // ИКЕАД.—М., 1980.—С. 84.

²⁴ Там же.

²⁵ Морозовская Т. В. Бронзовые пирамидальные колокольчики римского времени в археологических памятниках Северного Причерноморья // Памятники древней истории Северо-Западного Причерноморья.—К., 1985.—С. 70—78.

²⁶ Зубарь В. М., Мещеряков В. Ф. Некоторые данные о верованиях населения Херсонеса // Население и культура Крыма в первые вв. н. э.—К., 1982.—С. 97.

жання кераміки з фігурними клеймами малоазійського та самоського виробництва дає можливість припустити, що більшість поховань здійснено у другій половині I ст. н. е.

Могили з підбоем, південне з відхиленням орієнтування похованих, ноги перехрещені в гомілці та використання при похованні кошми вказують на те, що могильник був залишений населенням з сарматськими рисами. У зв'язку з цим слід підкреслити, що в найранніших похованнях могильників Бельбек-IV та Завітне, де також відзначалась наявність сарматських рис у поховальному обряді, переважала південна з відхиленнями орієнтація, яка згодом поступово замінюється північною²⁷. Це явище, очевидно, слід пов'язувати зі зміною в II ст. н. е. у сармат південної орієнтації північною²⁸.

Наявність у похованнях могильника Мамай-Оба значної кількості античної кераміки, яка поступала сюди з Херсонесу, свідчить про певний вплив на варварське населення античної культури і про прямі економічні контакти населення межиріччя Бельбека та Качі з вказаним античним центром. Цим, очевидно, пояснюється і наявність на червонолаковій чашці грецького графіті, а також серії аналогічних знаків на посудинах з могильника Бельбек-IV²⁹, до якого за конструкцією поховальних споруд та наборами речей найближчі комплекси, що публікуються³⁰.

Впускні поховання, досліджені в кургані Мамай-Оба, близькі також групі аналогічних поховань у курганах Південно-Західної частини Криму. Це, в першу чергу, поховання рубежу нашої ери в кургані, який розкопано на північний схід від Братського кладовища, на півночі нинішнього м. Севастополя³¹ (рис. 1, 10), в кургані, дослідженому Ю. А. Кулаківським на правому березі р. Качі³² (рис. 1, 4), та в трьох курганах поблизу Бахчисарая³³ (рис. 1, 5—7). До цього ж типу поховань, очевидно, відносяться впускні могили в кургани, розташовані на околицях Неаполя Скіфського³⁴, в одному з яких знайдені курильниці сарматського типу³⁵ (рис. 1, 1). Всі ці поховальні пам'ятки, що датуються I ст. до н. е.— II ст. н. е., носять яскраво виражені сарматські риси та свідчать про поступове проникнення сарматів у Південно-Західний Крим³⁶.

Впускні сарматські поховання в кургані епохи бронзи говорять на користь висновку про те, що в цей час сармати ще не повністю втратили притаманні їм норми поховального обряду³⁷. Наявність у сарматів Криму підкурганного обряду поховання свідчить, що частина сарматів ще вела напівкочовий спосіб життя. Ймовірно сармати Криму, подібно аорсам та сіракам Передкавказзя, в цей період, як повідомляє Страбон, «... частиною кочовики, частиною живуть в шатрах та займаються землеробством» (Strab., XI, 1, 7; пер. Г. А. Стратановського).

²⁷ Богданова Н. А. Погребальний обряд сільського населення позднескифского государства в Крыму // АИЮВЕ.— М., 1982.— Ч. 2.— С. 35.

²⁸ Зубарь В. М. Указ. соч.— С. 44.

²⁹ Гущина И. И. О локальных особенностях культуры...— С. 22, 26.— Рис. 13.

³⁰ Гущина И. И. О результатах исследования...— С. 80—85.

³¹ Печенкин Н. М. Раскопки в окрестностях Севастополя // ИТУАК.— 1905.— Вып. 38.— С. 34—37; Мосберг Г. И. К изучению могильников римского времени Юго-Западного Крыма // СА.— 1946.— Т. VIII.— С. 118.— Рис. 1.

³² Кулаковский Ю. А. Отчет о расследованиях в Крыму // ОАК за 1893 г.— СПб.— 1895.— С. 18—19, 117—120.

³³ Кулаковский Ю. А. Отчет об археологических исследованиях в Крыму // ОАК за 1886 г.— СПб., 1898.— С. 62, 159—164; Крис Х. И., Веймарн Е. В. Курган эпохи бронзы близ Бахчисарая // КСИИМК.— 1958.— Вып. 71.— С. 65—71.

³⁴ Бабенчиков В. П. Некрополь Неаполя Скифского // ИАДК.— К., 1957.— С. 94.

³⁵ Троицкая Т. Н. Находки из скифских курганов Крыма, хранящиеся в областном краеведческом музее // ИАДК.— К., 1957.— С. 182.

³⁶ Висотська Т. М. Питання етнічного складу населення Південно-Західного Криму початку н. е. // Археологія.— 1970.— Вып. 23.— С. 91—95.

³⁷ Звичайно впускні поховання в кургани розглядаються як покажчики поступового переходу кочівників до осілості. Див.: Яковенко Э. В. Рядовое скифское население в курганах Восточного Крыма // ДВК.— К., 1970.— С. 131; Ольховский В. С. О населении Крыма в скифскую эпоху // СА.— 1982.— № 4.— С. 66.

Іншими словами, вони знаходились на другій стадії кочування, для якої була характерною наявність постійних літників та зимників, а також стаціонарних могильників³⁸. Велика кількість предметів античного імпорту, знайдених у впускних похованнях того часу (кургани біля Братського кладовища і Мамай-Оба), є яскравим показчиком наявності зв'язків з Херсонесом, звідки до населення Південно-Західного Криму вже в I ст. н. е. надходила продукція античних ремісничих майстерень³⁹.

Аналогічний процес появи впускних сарматських поховань і пов'язане з цим поступове осідання кочовиків на землю археологічно простежене в Передкавказзі⁴⁰, Нижньому Подніпров'ї та Побужжі⁴¹, Подністров'ї та Нижньому Подунав'ї⁴². Разом з цим, поява сарматських поховань I ст. н. е. у ґрунтових могильниках Південно-Західного та Центрального Криму (Неаполь, могильники біля с. Завітне, Усть-Альмінського городища та Бельбек-IV)⁴³ (рис. 1, 1—3, 9) говорить про те, що поряд з напівкочовим способом життя вже в той час у сарматів з'являються ознаки тривалої осілості. Безсумнівно у Південно-Західному Криму вони жили на одних городищах і ховали своїх померлих родичів у одних могилах з пізніми скіфами⁴⁴. Осідання сарматів на землю та їх асиміляція з пізніми скіфами в цьому районі привели до утворення нової синкретичної, але цілком оригінальної матеріальної культури, у створення якої сармати внесли значний вклад⁴⁵. Цей процес змішування сарматів з пізніми скіфами не є чимось унікальним, оскільки добре відомо, що в Подніпров'ї та Подунав'ї сармати значно вплинули на місцеве населення, сприйнявши в той час ряд нових рис матеріальної культури та поховального обряду, що призвело до певних змін етнографічних особливостей культури західносарматських племен⁴⁶.

Очевидно, значний приплив сарматів у Крим та їх змішування з пізніми скіфами привели до відновлення тиску на Херсонес у I ст. н. е. У цей час, як і в правління Скілура, реконструюються оборонні споруди Неаполя⁴⁷, що є, безсумнівно, показчиком посилення пізніх скіфів⁴⁸. Наявність сарматських поховальних комплексів I ст. до н. е.—I ст. н. е. в безпосередній близькості від Херсонесу дозволяє припустити, що тепер скіфи разом з сарматами стали загрожувати місту. Загроза була настільки серйозною, що Херсонес змушений був звернутись за

³⁸ Плетнева С. А. Закономерности развития кочевнических обществ в эпоху средневековья // ВД.— 1981.— № 6.— С. 55.

³⁹ Сорочан С. Б. Экономические связи Херсонеса со скифо-сарматским населением Крыма в I в. до н. э.— V в. н. э. // Античные государства и варварский мир.— Орджоникидзе, 1981.— С. 27.

⁴⁰ Берзин Я. Б. К вопросу о кочевничестве сарматских племен в Центральном Предкавказье (III в. до н. э.— IV в. н. э.) // Археология и вопросы истории Северного Кавказа.— Грозный, 1984.— С. 44; Керемов Б. М. Чегемский курган — исследование на новостройках Кабардино-Балкарии.— Нальчик, 1985.— Ч. 2.— С. 224, 227.

⁴¹ Вязьмитина М. И. Золотобалковский могильник.— К., 1972.— С. 9.

⁴² Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первые вв. н. э.— М., 1975.— С. 40; Гудкова А. В., Фокеев М. М. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная.— К., 1984.— С. 87—90; Фокеев М. М. Типы сарматских могильников в Буджакской степи // ИАСЗП.— К., 1986.— С. 157—158.

⁴³ Раевский Д. С. Указ. соч.— С. 148; Богданова Н. О. Могильник I ст. до н. е.— III ст. н. е. біля с. Завітне Бахчисарайського району // Археологія.— 1963.— Т. XV.— С. 95, 108; Высотская Т. Н. Поздние скифы...— С. 79—85; Гущина И. И. О локальных...— С. 26.

⁴⁴ Богданова Н. А. Погребальный обряд...— С. 38.

⁴⁵ Шульц П. Н. Указ. соч.— С. 142—143; Богданова Н. А. Погребальный обряд...— С. 38; Смирнов К. Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии.— М., 1984.— С. 123.

⁴⁶ Рикман Э. А. Указ. соч.— С. 70.

⁴⁷ Высотская Т. Н. Неаполь — столица государства поздних скифов.— К., 1979.— С. 10.

⁴⁸ До недавнього часу вважалось, що посилення пізньоскіфського царства в I ст. н. е. було пов'язане з діяльністю скіфських царів Фарзоя та Інісея (див. Граков Б. Н. Каменское городище на Днепре // МИА.— 1954.— № 36.— С. 31; Высотская Т. Н. Неаполь...— С. 197). Однак П. Й. Каршковський переконливо довів, що немає жодних підстав у Фарзоя та Інісея вбачати пізньоскіфських царів. Скоріше навпаки, нумізматычний матеріал свідчить на користь висновку про те, що вони були ватажками сармат. Див.: Каршковський П. Й. З історії греко-скіфських відносин у Північно-Західному Причорномор'ї // АП УРСР.— 1962.— Т. 11.— С. 120; Каршковський П. О. О монетах царя Фарзоя // АПСЗП.— К., 1982.— С. 66—82.

допомогою до намісника римської провінції Мезія Плавтія Сільвана, завдяки рішучим діям якого загрозу було ліквідовано і скифи були відкинуті від стін міста⁴⁹.

Зубарь В. М., Савеля О. Я.

НОВЫЙ САРМАТСКИЙ МОГИЛЬНИК ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ I — НАЧАЛА II ВВ. Н. Э. В ЮГО-ЗАПАДНОМ КРЫМУ

В статье публикуются материалы нового сарматского могильника, состоявшего из впускных погребений в курган эпохи бронзы, в междуречье рек Бельбек и Кача на территории Нахимовского района г. Севастополя. На основании анализа всех известных в настоящее время впускных сарматских погребений в этом районе Крымского полуострова, авторы приходят к выводу о том, что они являются свидетельством постепенного проникновения и оседания сарматского населения на территории Юго-Западного Крыма. Значительный приток сарматского населения в Крым, очевидно, явился одним из важных условий усиления поздних скифов в середине I в. н. э.

V. M. Zubar, O. Ya. Savelya

NEW SARMATIAN SEPULCHRE OF THE LATE 1ST CENT.—EARLY 2ND CENT. A. D. IN THE SOUTH-WESTERN CRIMEA

The paper is concerned with findings from a new Sarmatian sepulchre that consisted of inlet burials into the Bronze Age barrow in the interfluvium of the Belbek and Kacha rivers in the territory of the Nakhimov District of the city of Sevastopol. Analysis of all the known Sarmatian inlet burials in this region of the Crimean peninsula underlies a conclusion that those burials are an evidence of a gradual penetration and settlement of the Sarmatian population in the territory of the South-Western Crimea. A considerable influx of the population into the Crimea was, probably, one of the important conditions that promoted consolidation of late Scythians in the middle of the 1st cent. A. D.

Одержано 15.11.88.

Пирогівський могильник

Кубишев А. І., Скиба Л. Є.

Публікація присвячена матеріалам зарубинецької культури, виявленим при розкопках Пирогівського могильника в 1968 році. Дається характеристика та аналіз поховального обряду та супроводжуючого інвентаря тридцяти досліджених поховань. Зроблена спроба датування окремих поховань за фібулами та кореляцією їх з різними типами кераміки.

Один з найбільших серед відомих могильників зарубинецької культури був відкритий на південній околиці Києва в 1966 р. співробітниками Інституту археології АН УРСР А. І. Кубишевим та В. О. Круцом. Він знаходився на високому мисі правого корінного берега Дніпра, в одному кілометрі південніше від м. Києва. Мис, зайнятий могильником, являє собою відносно рівну місцевість (200×100 м); витягнуту зі сходу на захід. З півдня та сходу мис має круті схили, з півночі — обмежений глибоким яром.

Пирогівський могильник досліджувався в 1966—1968 та 1970—1972 рр. За цей період була відкрита площа близько 6 тис. кв. м, на

⁴⁹ *Қадеев В. И.* Херсонес Таврический в первых вв. н. э.— Харьков.— 1981.— С. 21.